

Akadeemiline loeng. Konstantin Konik – unustatud suurmees

Küllo Arjakas – ajaloolane

SISSEJUHATUS

Konstantin Konikut teavad tänases Eestis Vabariigis vähesed. Ehk mõni arst, ehk vaid tõsised ajaloo huvilised. Praegused gümnaasiumi ajalooõpikud mainivad tema nime ühe korra. Konstantin Konikule ei ole püstitatud ühtegi mälestusmärki, kuigi 1991. a augustis oma riikliku iseseisvuse taastanud Eestis on rajatud sadakond uut mälestus- ja ausammast. 1989. a septembris, seega kaks aastat enne uut iseseisvumist, avati ülemaailmse Eesti arstide kokkutuleku (*Forum Medicorum Estoniae '89*) raames ühe üritusena Tartus Maarjamõisa haavakliinikus prof Konstantin Koniku bareljeef. Selle tellis Tartu Arstide Liit, valmistas kujur Aulin Rimm.

Meie ajaloos on kindlasti teisigi isikuid, kes erinevatel põhjustel jäänud ajaloo hämarusse. Siiski võiks „vähetuntud Konstantin Konik” panna pisut imestama, sest ta ei olnud mitte ainult kuulus arst Eesti Vabaldussõja ajal ning teenekas Tartu ülikooli arstiteaduskonna dekaan, tänase päevani „heade Tartu arstide” koolkondade üks aluspanijaid. Ta oli üks nendest, kes organiseeris Eesti arstkonda, eestikeelset arstiteadust ja pani aluse noore Eesti Vabariigi tervishoiusüsteemile.

Samuti oli ta üks mees kolmeliikmelises Eestimaa Päästmise Komitees, kes 1918. a veebruaris Eesti riigi välja kuulutas, pannes nii aluse nüüd juba 90aastaseks saanud Eesti Vabariigile. Ta kuulub nende vähete rii-

gimeeste hulka, kes oma igapäevasel tööajal, olles 1933. a haridus- ja sotsiaalminister, otsesest ülepingest ja väsimusest kokku varises, mis ka tema tervise jäädavalt hävitas.

Kui võrrelda Eestimaa Päästmise Komitee liikmeid, siis nendest Konstantin Konik lõpetas Tartu ülikooli arstiteaduskonna. Konstantin Päts ja Jüri Vilms aga lõpetasid samas õigusteaduskonna. Mõlemad surid võõrsil: Päts kinnipeetuna 1956. a NSV Liidus Kalinini (Tver) lähedal psühhoneuroloogiahaiglas ning Jüri Vilms hukkus juba 1918. a kevadel Soomes. Jüri Vilmsi surma täpsed asjaolud on tänini jäänud ebaselgeks ja tema arvatavad säilmed maeti ümber 1921. a detsembris Pilstiverre, president Pätsi säilmed aga maeti 1991. a oktoobris ümber Tallinna Metsakalmistule. Eesti riigile aluse pannud kolmikust suri Konik ainsana rahulikult vanadusse 1936. aasta augustis ja ta maeti riikliku matusetseremooniaga Tallinna Metsakalmistule.

Vanuseliselts oligi Konik kolmikust vanim: sündinud 1873. a, Päts 1874. a. „Pesamunaks” jäi nooruslikum Vilms (sündinud 1889). Lühidalt, Konik ja Päts olid ühest generatsioonist, Vilms noorem, aga mitte päris generatsiooni võrra.

KONSTANTIN KONIK KUI „ÖNNELAPS“

Kui jälgida Konstantin Koniku elu, siis võiks vahest isegi öelda, et ta sündis õnnesärgis: tema eluteel oli üsna palju ohtusid ja karisid, aga tal õnnestus neist mööda saada.

Konstantin Konik sündis 19. detsembril (31. dets. ukj) 1873. a, olles oma peres esimene ja ka ainus laps. Aga teatavasti oli

väikelaste suremus toona suur. Nagu öeldi, jumal andis lapse ja ka võttis lapse.

Konstantin Konik lõpetas Tartus kubermangugümnaasiumi ja seejärel Tartu Ülikooli ning see on tänases mõttes üsna tavapärase hariduskäik. Toonasel ajal oli aga tegemist suursaavutusega. Eesti haritlaskonda uurinud Toomas Karjahärm ja Väino Sirk kinnitavad, toetudes esimese ülevenemaalise rahvaloenduse (1897) tulemustele: „1897. aastal oli eri aegadel kõrg- ja keskkoolis õppinute üldarv Eestis 16 576, neist 2920 oli õppinud kõrgkoolis” (1).

Seega kuulus Konstantin Konik sel ajal 2920 „väljavalitu” hulka, ent see statistika hõlmas siinseid aadlikke, ametnikke, linna-seisuseid (kaupmehi, käsitöölisi, aukodanikke jt), lühidalt, nii baltisakslasi kui ka vene ametnikkonda.

Põlisrahva hulgas oli haritlasi väga vähe: ligi 900 000 talupojast oli kõrgkooli jõudnud 175 inimest (0,02%) ja keskkooli 2946 (0,33%) (1). Kusagil nende protsendiosade seas on ka nooruke Konstantin Konik, kes murdis välja oma rahva tavapärasest saatusest jääda lihtsale ja vähetasuvale tööle, sest temagi isa oli lihtne vooimees Tartus. Kui paljud olid aga sunnitud erinevatel põhjustel oma haridustee pooleli jätma, kes teab?

Konstantin Konik lõpetas Tartu – tookord küll Venemaa keiserliku Jurjevi – ülikooli arstina 1899. a. Tema sai kõrgema hariduse ja jõudis ihaldatud eesmärgini. Koos temaga lõpetas sel aastal arstiteaduskonna veel viis eestlast ja üldse sai 1899. a Tartust kõrghariduse ainult kümme põlisrahva esindajat (2).

Millistes tingimustes toimusid õpingud? Aastal 1911 valmistati ette Eesti Üliõpilaste Seltsi 40. tegutsemisaasta juubelialbumit, kuhu seltsi ajalugu ja „kõikide Seltsi endiste liikmete elulood ja pildid sisse tuleksivad”. Siis kirjutas EÜS-lane Konik oma vastuses kogumiku koostajatele: ülikoolikoolud, „aastas umbes 400 rbl”, sai peamiselt laenatud (3). Seega tehti õpingute lõpetamiseks suuri võlgu, mis tuli aga hiljem tasuda.

Ülikooli lõpetamise järel tekkis aga mure töökohaga, sest Eesti- ja Liivimaal olid haiglate arstikohad täidetud sakslastest ja venelastest arstidega, kel polnud mingit kavatust töökohti uustulnukatele loovutada. Nii töötaski Konik neli aastat Ukrainas, algul Podoolia kubermangus, seejärel Odessas. Erinevalt mõnest oma eelkäijast – eesti soost arstist – ei jäänud Konik aga püsivamalt Venemaale. Ning vaevalt oleks ta sel juhul saanud hiljem Eesti Vabariigi riigitegelaseks.

1904.–1905. a osales Konik Vene-Jaapani sõjas. Arstina küll rinde tagalas, ent sõja ajal on mõistagi kõikvõimalikke ohtusid.

Aastatel 1900–1936 töötas Konik arstina algul Ukrainas, siis Tartus (1905–1908), seejärel Tallinnas (1909–1920) ning 1920.–1930. aastatel jällegi Tartus. Vahest oli siingi Konikul õnne, sest ta ei haigestunud haiglatöös rasketesse nakkushaigustesse, mis toona olid üsnagi levinud.

Konik sai aastatel 1900–1936 pea kogu aja teha oma hariduse- ja kutsumusealast tööd. Aga neisse aegadesse jäid mitmed revolutsioonid (1905 ja 1917), I maailmasõda (1914–1918), Eesti Vabadussõda (1918–1920) ja muud ajaloo suursündmused, mis ka Eestis sadade tuhandete inimeste elu ja töö täiesti segi paikasid.

Võiks ka öelda, et Konikul oli õnn surra 1936. aastal, s.t veel Eesti iseseisvuse ajal. Teda maeti seisusekohaselt, kirst mähitud trikoloori, ja ta sai puhkama kodumaa mulda. Vaid vähem kui viis aastat hiljem toimusid üldteada pöördelised sündmused. Kas 1940. a või ilmsesti 1941. a juuniküüditamise ohvriks oleks langenud temagi? Teame, et paljud Koniku ea- ja töökaaslased surid Venemaal laagrites ebainimlikes tingimustes nälga, Konik aga pääses sellisest traagilisest saatusest.

Ning lõpetuseks: Konikul oli ka õnn ära oodata 1980. aastate lõpp, s.t uus pöördelaeg, mil sai võimalikuks päästa ka tema haud. Konstantin Konik oli kaks korda abielus, aga kummastki ei sündinud lapsi. Samuti polnud tal ei õdesid-vendi, s.t lähisugulasi. Nii vajuski tema haud Tallinna Metsakalmistul

kusagil 1960.–1970. aastatel unustusse ning tagasihoidlik hauaplaat mattus aegamööda mätaste ja mullakihi alla. Koniku haua leidsid Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti muinsuskaitstjad pooljuhuslikult perestroika ja glasnosti ajal 1980. aastate lõpus.

1991. a tekkis plaan asetada Koniku hauale uus plaat, aga 1990. aastate algul oli raha vähe ja eriti vähe veel muinsuskaittsel. Lähenes aga 1993. aasta ehk Eesti Vabariigi 75. juubel. Nii võetigi seesama vana marmorplaat ja selle teisele poolele graveeriti uus tekst, mis kordas 1936. a oma. Ning alles käesoleva aasta veebruaris, vahetult enne Eesti riigi 90 sünnipäeva, asetati Koniku hauale korralikust Rootsi marmorist uus mälestuskivi.

KONSTANTIN KONIKU ÜHISKONDLIK TEGEVUS

Konstantin Konik jõudis Venemaalt tagasi Tartusse 1905. a hilissügisel. Järgnevalt osales ta tärkava poliitilise elu tähtsamatel sõlmhetkedel, alates Jaan Tõnissoni eestvedamisel loodud esimese eesti partei – Eesti Rahvameelne Eduerakond – asutamisest ning võttes osa 27.–29. novembril 1905. a Tartus rahvaasemike kongressist, mis teatavasti lõhenes. Ning tema viimane aktiivne poliitiline tegevus toimus 1933. aastal, mida võib pidada 1930. aastate alguse majandusliku ja poliitilise kriisi raskeks kulminatsioonijaks.

1905.–1906. a avaldas Konik Tartu ajakirjas Tervis oma esimesed artiklid, sh ka terminoloogiast. Tervis oli esimene eestikeelne regulaarne arstiteaduslik ajakiri. Konik soovitas kasutada omavasteid või nende puudumisel ladina- või kreekakeelseid sõnu ja mitte saksa- või venekeelseid sõnu. Näiteks tuli Koniku kaudu käibele tänaseni üldlevinud sõna „põletik” (varem kasutati ladinakeelset sõna „inflammatio”).

1909. aastal pööras Konik oma elus uue lehekülje: ta vahetas elukohta, asudes ümber Tallinna, kus leidis algul ühes erahaiglas töö, ning abiellus. Konik tegeles pealinnas igapäevatöö kõrvalt veel spordiliikumise edendamise ja arstide ühen-

damisega tegusaks seltsiks ja kultuuri edendamiseks.

Spordiliikumine oli 20. sajandi alguse Eestis alles tärkamas. Konik osales Eestimaa Jalgrattasõitjate Seltsi Kalev tegevuses, mis 1913. a reorganiseeriti spordiseltsiks Kalev. Teatavasti tegutseb samanimeline spordiselts tänaseni.

Vahest tähtsamaks tuleb pidada Eesti arstide ühendamist. Uue seltsi loomine oli tookord keerukas ja eeltööd toimusid aastaid, kusjuures neli korda lükati põhikirja eelnõu tagasi. Lõpuks nõustuti tingimusel, et seltsi nimes poleks sõna „Eesti”, sest seda pidas Vene võim rahvuslikuks šovinismiks. Mõistagi oli ühenduse põhikirja vene keeles, sest elati ikkagi suures tsaaririigis.

1912. a septembris asutati Tallinnas Põhja-Balti Arstideselts, kusjuures just Konik avas Tallinna Raekojas asutamisürituse ning ta valiti arstide ühenduse eestseisusse. Ta määrati eestseisuses laekahoidjaks ja seda ametit pidas ta kuni 1918. a.

Põhja-Balti Arstideselts hakkas uuesti välja andma ajakirja Tervis ning dr Konikust sai ajakirja vastutav toimetaja. Hiljem oli ta kolmeliikmelise tegevtoimetuse liige. 1913. aastal oli Tervise tiraaž 5000 ja 1914. aastal koguni 6000, aga tookord käisid nii ajalehed kui ka ajakirjad perest perre, s.t ajakirjal oli üsna lai lugejaskond. Konik kirjutas ka ise hulga artikleid, jagades laiemale lugejaskonnale tervishoiuteadmisi. Mõistagi ei sündinud meditsiiniajakiri kergelt: polnud autoreid ega kaastöid, olid raskused levitamisel jms. Siis tuli I maailmasõda ja 1915. a ilmus veel kolm numbrit, 1916. a vaid üks number – seegi on bibliograafiline haruldus, mida pole isegi mitte Eesti Rahvusraamatukogus.

Tõusva Eesti seltskonna üheks suuremaks ettevõtteks sai Estonia teatri- ja kontserdihoone ehitamine. Selleks asutati 1909. a osäühisus Estonia ning dr Konik oli 1910.–1911. a selle nõukogu liige ning 1913.–1918. a osäühisuse Estonia nõukogu esimees. Ning kui 1913. a augustis toimus Estonia teatri- ja kontserdihoone pidulik avamine, siis oli Konik seal üks peakõnelejaid.

1917. aastal kuulus Konik uue rühmituse, Eesti Radikaal-Sotsialistliku Erakonna asutajate hulka, millest hiljem kujunes mõjukas Eesti Tööerakond. Pöördelise 1917. a detsembris oli Eesti Tööerakond esimene partei, mis kaldus Eesti iseseisvuse poole. Konik kuulus ka Tööerakonna häälekandja, ajalehe Vaba Maa asutajate hulka.

1918. a veebruaris oli Konik, nagu öeldud, Eestimaa Päästmise Komitee (Päästekomitee) liige. Järgnes Saksa okupatsioon ning Konik arreteeriti 1918. a augustis Tartumaal. Ta vaevles Tartu ja Tallinna vanglates. Kui Eesti Ajutine Valitsus 1918. a novembris oma tööd jätkas, siis täitis Konik mitmeid ühekordseid diplomaatilisi ülesandeid Riias – nii on tema jälg ka Eesti välisuhtluse lätetel.

Aastatel 1919–1920 oli Konik Eesti Asutava Kogu liige, kus ta muu seas juhtis komisjoni, mis töötas välja Asutava Kogu iseseisvusdeklaratsiooni. See võeti vastu 19. mail 1919. a ning deklaratsioon võttis kokku eelnevad Eesti riiki loonud normatiivsed aktid.

Ajavahemikul 1920–1932 elas Konik taas Tartus. Siingi jagus tal põhitöö kõrval ühiskondlikke kohustusi: ta korraldas agaralt üleriigilisi Eesti arstide päevi, mida ta mõnikord juhatas ja kus pidas hulga ettekandeid. 1923. a suvel toimus Pärnus II Eesti arstidepäev, mille peateemaks oli võitlus tuberkuloosi vastu. Võib arvata, et teemakäsitlus innustas Konikut järgnevatel aastatel tuberkuloosiga veelgi põhjalikumalt tegelema. 1932. a juhatas Konik II Eesti arstide kongressi, andes oma kõnes ülevaate Tartu Ülikooli arstiteaduskonna arengust ning pidades ka kongressi lõpukõne.

Eesti arstkonna ajalugu uurinud Herbert Normann rõhutas, et üldiselt on Eesti arstidepäevad olnud Eesti organiseeritud arstkonna tähtsaimaks ürituseks (4). Nendel üritustel täiendati oma erialaseid ja üldmeditsiinilisi teadmisi, tekkisid kontaktid arstide ja esmajoonesse eri generatsioonidesse kuuluvate tohtrite vahel. Eesti arstidepäevad kujutasid endast omalaadset tohtrite

parlament, kus võeti vastu tervishoiuga, aga mõnel korral koguni ühiskondliku tähtsusega resolutsioone. Üritused õnnestusid, need toimusid üldiselt kasvava osavõtjaskonnaga.

Omariikluse algusaastail puudus Eestis süstemaatiline töö tuberkuloosi vastu. Samas suri mõnedel andmetel Eesti Vabariigi algusaegadel tuberkuloosi aastas rohkem inimesi, kui neid langes Vabadussõjas (5). Surnute arvu tõstis kõrgeks just laste suremus ja tuberkuloos: aastatel 1923–1928 suri tuberkuloosi keskmiselt 23,5 inimest iga 10 000 inimese kohta, s.o 14,9% üldsuremusest (6). Tuberkuloosiletaliteet, s.t surmajuhtude suhe haigestumise arvu kohta, oli maal 10% ja linnades 15% ning valdavalt põhjustas surma kopsutuberkuloos, mille üheks põhjuseks olid ka kehvad korteriolud jm elamistingimused.

Alates 1925. aastast tegeles Konik Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Liiduga. Ta oli aastaid selle liidu esimees, hiljem juhatuses.

Nii kutsuti Koniku initsiatiivil ellu mitmeid uusi tuberkuloosi vastu tegutsevaid maakondlikke seltse. Tema ettevõtmisel korraldati 1920. aastate keskel üleriigilisi valgelillepäevi, et koguda raha tuberkuloosihaigete raviks. 1928. a tegutses üheksa maakondlikku ühendust. Tööd jätkus: haigete registrite koostamisest kuni kodude külastamiseni, maakonnalinnades loodi nõuandeteenistus jm. Aastatega saavutas liit tõsiseid tulemusi: kui 1926. a käis nõuandlates 3521 külastajat, siis 1928. a juba 6298. Tuleb aga silmas pidada, et keskmiselt tegi iga külastaja nõuandlasse 2,4 visiiti. Liidu juhatus seadis eesmärgiks kõik nõuandlad varustada röntgeniaparatuuridega, nõuandlas töötas arst (tuberkuloosispetsialist), meditsiiniõde, võimaluse korral ka visiteerija-õde ning teenija.

Tehes tehtud tööst vahekokkuvõtet, nentis Konik 1928. aasta kohta: „... tuberkuloosi sureb Taanis 1000 inimese kohta 0,92, Saksas 0,98, Soomes 2,01, meil aga samal aastal 2,35. Viimaseil aastail on tuberkuloosisse suremuse arv meil pisut kahanenud ja 2,0 peale langenud” (7). 1932. a lõpuks

oli Eestis registreeritud 6476 tuberkuloosihaiget. Suur osa haigeid saadeti maakondlike nõuandlate kaudu haiglatesse, teised haiged said ravimeid või rahalist toetust toidu ostmiseks.

1926. a septembris korraldas liit üleriigilise valgelillepäeva (ülemaailmselt tähistatav tuberkuloosivastase võitluse päev), mille käigus müüdi ligi 130 000 valgelillemärki. 1927. a teeniti üleriigilisel valgelillepäeval 13 382 krooni. Hiljem lubati liidu osakondadel valgelillepäeva korraldada omal äranägemisel, kui rohkem rahvast liikvel, kas suvitushooajal, näituste-laatade ajal vm.

Aegamööda sai liit riiklikke toetusi ja sissemakseid omavalitsustelt, mis moodustas algul umbes kolmandiku ühenduse rahast, 1930. aastate keskel aga umbes kolm neljandikku. Just ülemaalse liidu juhatuse kaudu jagati maakondlikele ühendustele raha riiklikest toetussummadest, mis määratud tuberkuloosi vastu võitlemiseks. 1936. a valiti Konik teenitult Eesti Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Liidu auliikmeks.

Veel kuulus Konik 1922. a Akadeemilise Arstiteaduse Seltsi rajajate hulka, ta osales Tartu Arstide Seltsi tegevuses (valiti 1932. a selle auliikmeks), aastatel 1922–1929 oli Konik ajakirja Eesti Arst toimetuse liige ning 1920. aastate lõpul Eesti Kultuurkapitali nõukogus. Ta avaldas arvukaid artikleid Tööerakonna ajalehes Vaba Maa, erialaseid ja ülikooli arstiteaduskonnaga seotud pikemaid kirjutisi aga ajakirjas Eesti Arst.

KONSTANTIN KONIK KUI ARST

Kõige eespool toodu kõrval tuleb siiski silmas pidada, et Konstantin Konik oli ennekõike ikkagi arst, kelle põhitöö möödus haiglates. Konik oli kuulus kirurg, tervishoiu administraator ja Tartu Ülikooli kauaaegne arstiteaduskonna dekaan ning lisaks juhatas sealset haavakliinikut. Ta töötas tegevarstina alates 1899. aastast (olles algul küll assistent, siis ordinaator) peaaegu kuni oma surmani 1936. aastal.

1908. a kaitses Konik Tartus doktori-väitekirja teemal „Kaela sümboolilise när-

vi reseksioonist Basedow'i tõve puhul”. 1909–1911 töötas ta Tallinnas Eesti Arstide Erakliiniku kirurgi ja haigla juhatajana. 1913–1918 oli ta pealinnas Vene-Balti Laevatehase peaarst, aga Kopli tehastes töötas 1914. aastal 2000 töölis ja 1916. a juba 7500, seega toimus seal kiire areng.

1915–1917 oli ta lisaks veel Tallinna linnavalitsuse tervishoiuvalitsuse juhataja. Selle asutuse arhiiv pole säilinud, aga olemasolev dokumentatsioon lubab arvata, et sellele ametikohale vastaks tänases mõistes linna peaarst.

Eesti ühiskonna murdeaegadel (1917–1920) töötas Konstantin Konik mitmel vastutusrikkal ametikohal: alates 1917. a juunist kuni hilissügiseni oli ta Eesti Ajutise Maavalitsuse tervishoiuosakonna juhataja, 1918. a veebruaris Päästekomitee liige ja 24. veebruaril 1918. a tegeles ta Eesti iseseisvusmanifesti trüki korraldamisega. Järgnes aeg Saksa vangistuses.

1918. a 15. novembrist kuni 1920. a 29. veebruarini töötas Konik Tervishoiu Peavalitsuse juhatajana ning ühtlasi oli ka 1918. a detsembrist kuni 1920. a veebruarini Sõjaväe Tervishoiuvalitsuse konsultant. Lisaks juhatas ta veel Tallinna linna keskhaigla haavaosakonda.

Sõjaaja tingimustes tuli ületada väga suuri raskusi, et korraldada haigete ja haavatute ravi. Ka pealtnäha pisiasjad olid tähtsad. Nii saatis Konik 13. jaanuaril 1919. a kirja Diakonissi haigemaja valitsusele: „9. jaanuaril õhtu kell 10 toimetati sõjaväe arsti poolt raskelt haawatud leitnant Susi Diakonissi haigemajasse. Haawatul tuli haigemaja värati taga ligi pool tundi oodata, enne kui ta sisse sai. Terwishoiu päävalitsus juhib haigemaja valitsuse tähelepanemist selle juhtumise peale ja nõuab, et tulewikus sarnased nähtused mitte ei korduks” (8).

Konik rõhutas vajadust luua maakondades jaoskonnaarstide võrk. Ta pidas vajalikuks, et arst olgu kättesaadav. Samuti tuleb kavakindlalt läbi viia, et igal jaoskonnaarstil omaette avar elumaja oleks kõigi kõrvaliste ruumidega ja aiamaaga. Kõik jaoskonna-

arstid peaksid maksuta arstima kõiki äkilisi külgehakkavaid haigusi ja vaeseid vaatamata haigusele. Jaoskonnaarst võiks optimaalselt teenindada 5000–7000 elanikku. Apteekide puhul leidis ta, et uue korralduse loomine on praegu üks hädalisematest, sest apteekide asi sõja ajal roobastelt täiesti välja on nihkunud. Maakonna tervishoiu tööd, personali, vastavate asutuste jms tööd peab juhtima maakonnaavalitsuse tervishoiuosakond. Koniku arvates tuli Eesti haigemajad jagada oma tähtsuse järgi nelja gruppi ning vastavalt varustada. Kõige selle kõrval ei saa jätta tegemata tehnilist tööd: „külgehakkavate haiguste registreerimine“, „survute registreerimine“ jms ning arvud tuleb edastada tervishoiuosakonna kaudu Tervishoiu Peavalitsusele (9).

Ka sellise suure töömahu juures töötas ta ise kirurgina ning jälgis erilise hoolega haavatute ravimist Tallinna haiglates. Ta kirjutab ajalehes tõetruult raskest olukorrast: hirmus on nähtus, et haavatute väiksemad haavad haigemajades koguni raskemateks muutuvad ning on juhtumine – või koguni juhtumisi –, kus haavade sidemete alt võib usse leida (10).

1920–1931 töötas Konik Tartu Ülikooli arstiteaduskonna dekaanina – järjest 11 aastat, järjest kauem kui keegi teine selles ametis 20. sajandil. See tähendas igapäevast õppetööd haavahaiguste õppetoolis ja õppetöö korraldamist kogu teaduskonna ulatuses. See tähendas üliõpilastele uusi aineid ja uut õppekava, kus arstiteaduskonna õppeaega pikendati viiel õppeaastalt kuueni. See tähendas eestikeelse ja eestimeelse arstide põlvkonna kasvatamist ja Eesti arstiteaduse arengut. See tähendas ülikooli kliinikute arendamist jpm. 1927. a tuli Konikul mõnda aega täita prorektori kohuseid, 1929. a tuli tal olla ajutiselt silmakliiniku juhataja, 1930. a aga juhatada veel teist haavakliinikut (hospidaalkliinik).

Ja kõige selle kõrval jäi dr Konik veel praktiseerivaks kirurgiks, kes tegi Maarjamõisa haavakliinikus kuni 300 operatsiooni aastas.

KONSTANTIN KONIKU VIIMASED ELUAASTAD

1932. a kevadel tuli Konik 58aastase professorina tagasi poliitikasse: ta valiti mais Järvamaalt Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas V Riigikogu liikmeks. Oktoobris 1932 tõusis ta üheks riigivanema kandidaadiks, ent tal ei õnnestunud uut valitsust kokku panna. 1933. a maist kuni sügiseni oli ta Jaan Tõnissoni juhitud kabinetis haridus- ja sotsiaalminister ja samas ka riigivanema asetäitja. See kabinet töötas kestva majanduskriisi tingimustes, mille lõppu ei paistnud kusagilt. Nii tuli Konikul kärpida hariduskuludid ja õpetajate töötasu.

Koniku närvikava oli suures pinges ja teda mõjutasid ühiskondlikud mured ning nurjumised: krooni devalveerimine, rahvahääletusel kukkus läbi valitsuse ja Riigikogu põhiseaduse eelnõu, valitsus kehtestas mõnes piirkonnas kaitseseisukorra, ootamatult suure eduga võitis vabadussõjalaste põhiseaduse eelnõu jne.

Publitsist Eduard Laaman kirjutab: „Mäletan üht kohtumist temaga Toompeal 1933 sügisel. Ta oli täis võitlusindu toelaege J. Tõnissoni valitsusekursi toetamises vapside rünnaku vastu. Ta rääkis kindlast edust, kuid tema erutusest paistis läbi, et tal kerge pole olnud seda usku mõistuse arvustuse vastu läbi suruda. Ma kardan, et 1933. aasta vapustused olidki, mis K. Koniku murdsid. Olen mõnda teist tolle aja tähtsamat tegelast näinud äratundmatuseni mahamuljutud selle katastroofiaasta hoopide all” (11).

10. septembril 1933 oli Konik Võrus: ta avas põllumajandusnäituse, pidas koolides revisjone ja hulga koosolekuid. Ja nii ta tundiski äkki üldist väsimust ja häireid südame töös, millest juba 11. septembril arenes aju arteri ummistus (tromboos) ühes parema kehapoole osalise halvatusena.

Järgnes pikk ja aeglane paranemisperiood, Koniku tervis taastus visalt. Ta pidas üksikuid loenguid, aga valdavalt pühendus siiski kodus kirjutamisele. Ikka valdkonnadest, mis aastakümneid olnud südame lähedased: poliitika, haridus, tervishoid,

meditsiin. 1935. a lõpus tabas Konikut raskekujuline koldeline kopsupõletik.

1936. a suvel võttis Konstantin Konik koos sõpradega ette 100kilomeetrise ringsõidu Lõuna-Eestis. Ehk jättis ta just sel moel hüvasti ilusa ja arenenud, rahuliku ja tööka 1930. aastate teise poole Eesti Vabariigiga. Naasnud koju, jätkas Konik jällegi artiklite dikteerimist.

Konstantin Konik suri oma kodus kirjutuslaua juures esmaspäeva, 3. augusti õhtul 1936. a. Surma põhjustas korduv ajuinsult. Vaid paar tundi varem oli ta lõpetanud oma viimaseks jäänud artikli „Ajaloolised ja ajaloota ajajärgud”, mille lõpus dateering: „Tartus, 3. VIII 1936. a.“. See ilmus postuumselt ajakirjas Tänapäev.

Saanud teate prof Koniku surmast, kutsus peaminister (riigivanema ülesannetes)

Konstantin Päts järgmiseks päevaks kokku valitsuse koosoleku. Konikule kui Eestimaa Päästmise Komitee liikmele ja valitsustege-lasele otsustati korraldada riiklikud matused koos vastavate auavaldustega. Neid ei olnud Eestis mitte sageli: 1920. a maeti nii Jaan Poska ja Jüri Vilms, 1. detsembri 1924. a riigipöördekatse ajal hukkunud teedeminister Karl Kark, 1930. a aprillis atentaadi ohvrina haiglas surnud kindral Johan Unt.

Artikkel põhineb Külle Arjakase raamatul „Konstantin Konik: unustatud suurmees” (338 lk), mille andis välja Eesti Päevalehe kirjastus 2008. a aprillis. 7. mail toimus Tallinnas Jaan Poska majas raamatu esitlus, kus teiste seas osalesid ka Riigikogu juhataja Ene Ergma ja Tallinna linnaape Edgar Savisaar.

kyllo.arjakas@gmail.com

KIRJANDUS

1. Karjahärm T, Sirk V. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Tallinn;1997. p.149–50.
2. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Reaalteaduste arengust Tartu Ülikoolis, XIV. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus;1983. p 38.
3. Eesti Ajaloo Arhiiv, f. 1767, n. 1, s. 789, l. 7.
4. Normann H. Kronoloogiat ja statistikat I–XV Eesti Arstidepäeva ning I ja II Eesti Arstide Kongressi kohta 1920–1937. Eesti Arst 1937;12:1131.
5. Pullerits H. Tartu. Ajalugu ja kultuurilugu. Tartu; 2005. p 551.
6. Wulff E. Tuberkuloosi liikumisest Eestis ja võitlusest selle vastu. Eesti Arst 1932;4:202–4.
7. Eesti Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Liit. Tartu; 1934. p 2.
8. Eesti Riigiarhiiv, f. 2000, n. 1, s. 365, l. 47.
9. Vaba Maa 19. märts 1919.
10. Päevaleht 21. märts 1919.
11. Vaba Maa 5. aug. 1936.